

Erdélyi sorsfordulók Fekete Andor marosvásárhelyi ügyvéd emlékirataiban

VERESS EMŐD

Az olvasó őszinte örömről

Túlzás nélkül mondható, hogy feltétlenül érdemes volt Fekete Andor (1883–1951) marosvásárhelyi ügyvéd emlékiratait közreadni.¹ Köszönet érte a marosvásárhelyi Mentor Könyvek Kiadónak és a szerkesztőknek, Sebestyén Mihálynak és Fodor Jánosnak. Fekete Andor az emlékiratok elején leszögezte, hogy feljegyzései néhány évtized múlva különösebben senkit nem fognak érdekelni. Tévedett, és nyugodtan állíthatom: a kötet nem csak történészek, magánjogászok, jogtörténészek, sőt, a számos gazdasági jellegű jogvita leírása révén a közgazdászok számára releváns és dokumentum értékű, hanem a történelem iránt érdeklődő magyar értelmiség bármely tagja elolvashatja a színvonalas nyelvezettel megírt és komoly tanulságokat tartogató kötetet. Az emlékiratok átléphetően mutatják be ennek a szövevényes történetű térségnek a jogi világát, amely jogtörténeti művekben legfeljebb egy-egy mondatot kap (jogi partikularizmus, impériumváltás, többnyelvűség).

A megidézett jogviták annyira érdekesek, hogy a könyv gyakorlatilag lehetetlenség egy jogi kalandregény. (Az emlékiratok szerzője is használja egyébként egy működés-képes vállalat tönkretételére a kifejezést: „közgazdasági rémregény”.) A kötetben érdekes jogi adalékok vannak a XX. század első felének erdélyi gazdaságáról, például az 1929–1933 közötti nagy gazdasági világválságról. A jogesetek kis töredékét fogom csak felvillantani. Elemzésem célja inkább néhány pontban összefoglalni, miért rendkívüli ez a kötet. Az emlékiratokban ismertetett összes (sörkartelltől az uzsorás kölcsönökig, banki működéstől csődökig és öngyilkosságokig terjedő) jogvita vagy jogi helyzet alapos vizsgálatát és komplex – jogi, történelmi, gazdasági, sőt, pszichológiai – értelmezését a könyv leendő olvasójára bízom azzal a biztos meggyőződéssel, hogy nem csak nekem okoz e kötet megjelenése őszinte örömet.²

¹ FEKETE Andor: *Közélet és kaszinó* (Marosvásárhely: Mentor Könyvek 2019).

² Sok jogi ügynek van bonyolult, pszichológiai vizsgálatot is érdemlő háttere. Fekete Andor praxisából csak egyetlen példát vegyünk. Mikes Lajos író, újságíró házassági eseteiről van szó: első felesége az örültek házában halt meg. „Azt követően megismerkedett Bucher Lajos marosvásárhelyi vaskereskedőnek Szász Piroska nevű végtelenül intelligens, tehetséges költőné feleségével... Ragyogóan szép, kellemes asszony volt.

A kötet címeről és a szerző életútjáról

Nem sok jogászi emlékirat maradt fenn a XX. századi Erdélyből, annak ellenére, hogy az emlékirat mint műfaj, hagyományosan is Erdély egyik erőssége volt.³ Teljességgel nem zárható ki, hogy valahol lappang még egy-két ilyen jellegű szöveg, de Fekete Andor emlékiratai alapvetően unikum. Talán Kuncz Ödön jogászprofesszornak az *Életem 1884–1965* c. kötete⁴ sorolható még a hasonló jellegű és erejű, erdélyi kötődésű olvasmányok közé. Kuncz viszont a magyar egyetem kolozsvári megszűnésével (a trianoni Magyarországra való költözésével) 1919 decemberében kénytelen elhagyni Kolozsvárt.⁵ Fekete Andor emlékiratának viszont az 1910–1948 közötti Erdély jogéletéről alkotott nagy ívű tabló a legerősebb része.

A kötet címe – *Közélet és kaszinó* – azt próbálja jelezni, hogy a szerkesztők tulajdonképpen két szöveget publikálnak e könyvben: először Fekete Andor ügyvédi pályájáról szóló feljegyzéseit, utána a marosvásárhelyi kaszinóhoz kapcsolódó visszaemlékezéseit. A cím első része félrevezető: az ügyvédi memoárok alapvetően nem a „közéletéről” szólnak. A közéletben, politikai csatákban, kisebbségi jogokért folytatott harcokban, a Bethlen Gábor Szabadkőműves Páholy munkájában Fekete egyébként intenzíven részt vett, a közzétett emlékiratai viszont nem erről, hanem, amint már jeleztem, a XX. század első felének elsősorban magánjogi jogeseteiről, Fekete ügyvédi praxisáról és közvetetten Erdély életéről festenek hihetetlenül gazdag, nem csak a jogász szakembert elvarázsoló képet.

Fekete Andor Marosvásárhelyen született 1883-ban. Zsidó származású, de már a szülei is Marosvásárhelyen születtek. A Református Kollégiumban érettségizett, talán ez az élménye az, amelynek hatására 1939-ben a református vallásra tért át.

Egyetemi tanulmányait Budapesten folytatta, 1906-ban diplomázott. Budapesti éveit pedig a *Független Magyarország*, később a *Pesti Napló* riportere volt (pontosabban rendőrrportert helyettesített), vagyis az írás mestersége sem volt idegen számára. Ügyvédi praxisát szülővárosában kezdte el, jelöltként 1906-ban, majd 1909-ben tett ügyvédi vizsgát, önálló irodáját 1910 januárjában nyitotta meg. Marosvásárhelyen részt vett a *Napló*, majd a *Székely Napló* folyóiratok megalapításában. A *Székely Napló* egyik cikke miatt 1910 júliusában párbajoznia kellett. „Urmánczy Nándor orsz. képviselő és dr. Fekete Andor ügyvéd, a Székely Napló szerkesztője, egy újságcikk miatt, pisztolypárbajt

Buchernét Mikes Lajossal az irodalom hozta össze. Elhatározták, hogy férj-feleség lesznek. Az asszony elvált... Az esküvő után felültek a vonatra Bécsbe menendő. A felesége azt mondta: »Borzasztóan fűtve van a vonaton. Tudom, ezt bizonyosan maga rendezte, hogy így öljön meg.« Mikes ebben a pillanatban döbbsen rá, hogy második felesége is örült. Valahogy lecsillapodott az asszony. Utóbb hazajöve megszálltak a Royal szállodában két egymásba nyíló szobában. Mikes, szokása szerint, dolgozott éjjel. Egyszer csak hallja a felesége »segítség, gyilkos!« kiáltását a folyosón. Kirohan megnézni, mi történt. Senki nem volt sehol. Kiderült, hogy a felesége szerint ő, azaz Mikes akarja meggyilkolni... Utóbb a szerencsétlen Szász Piroska eljött Marosvásárhelyre és öngyilkos lett. Így lett Mikes Lajosnének hagyatéki ügye.” Lásd FEKETE (1. j.) 79–80.

³ Lásd például VERESS Dániel: *Vékára tett mécses. Esszék a XVI–XVIII. századi erdélyi magyar kortörténetek és emlékiratok köréből* (Sepsiszentgyörgy: Háromszék Vármegye Kiadó 2019). Az emlékirat, mint műfaj elsősorban a „jog az irodalomban” típusú megközelítést teszi lehetővé. Ezen megközelítési és elemzési módzerekről lásd H. SZILÁGYI István: „Jog és irodalom” *Iustum Aequum Salutare* 2010/1, 5–27.

⁴ KUNCZ Ödön: *Életem 1884–1965* (Budapest: ELTE Eötvös 2017).

⁵ Kuncz Ödön öccse, Kuncz Aladár író 1923-ban visszatért Kolozsvárra, és fő műve, *A fekete kolostor* is Kolozsváron jelent meg 1931-ben.

vívnak Marosvásárhelyen, 30 lépésről és 5–5 lépés közeledéssel, de bár két golyót váltanak, a párbaj sebesülés nélkül végződik.”⁶ Részt vett a helyi közéletben is, és rögtön Bernády György polgármester ellenzékéhez csatlakozott. A Royal Kávéházban egy beszélgetés során Bernádyt „panamista gazembernek” nevezte, a kijelentést pedig olyan valaki is hallotta, aki ezt továbbította a polgármesternek. Fekete így pályája elején már becsületsértési perbe keveredett, pénzbüntetésre ítélték.⁷

Fekete Andor fokozatosan kibontakozó, négy évtizedes, nagyjából gazdasági jogi ügyvédi praxisa végigível a XX. század első felén. Megéli a kettős monarchia és a boldog békeidők korát, a Romániához csatolt Erdélyben a „felemás” demokrácia és a kisebbségi küzdelmek időszakát, a királyi diktatúrát, a Magyarországhoz visszacsatolt Észak-Erdély korszakát, az antiszemitizmus dühöngését, és végül a szovjet típusú diktatúra első szakaszát. Ígéretes szakmai pályáját a történelem tulajdonképpen nagyon hamar félresiklatta: a valódi aranykort, az Osztrák–Magyar Monarchia világát az impériumváltás és a kisebbségbe került magyarság elnyomásának korszaka követte. A trianoni békeszerződés után ügyvédi munkáját a megváltozott körülmények ellenére is végezte, román nyelvi hiányosságait azonban pótolta alapos jogi tudása, felkészültsége, jogász logikája. Itt kell megemlíteni, hogy Erdélyben még évtizedekig a korábbi, magyar vagy osztrák eredetű jog volt hatályban, így az 1918–1920 közötti időszakot egyszerre jellemzi a jogi folytonosság és a nyelvi törésvonal, a jog tartalmának ideiglenes megőrzése, viszont azonnali nyelvváltása.⁸

Ügyvédi praxisa mellett politizált is, ezért az ilyen jellegű harcokban szintén részt vett, és a támadások sem kerültek el. A két világháború közötti időszakban egyre erősödő antiszemita érvelés is megjelent ezekben a támadásokban: Fekete Undornak csúfolták, zsidó korifeusnak, aki állandóan féltéglával veri a mellét a Magyar Pártban. A korszakellenességként érdemes egy ilyen szövegrészletet közölni:

Humoros, de való, hogy ezeket a vásárhelyi, székely anyatejen nevelt zsidócskákat, akik nem kívül, hanem bévül viselik a pajeszt... a Fekete Undorkát... nem a vásárhelyi főrabbinus, a tudós és szentéletű Löwy Ferenc doktor dirigálta... mástól kapták az ordért... A római katolikus anyaszentegyház civil-püspökétől: Gyárfás Elemér szenátortól, Majláth Gusztáv Károly püspök úr jobbkezétől... A zsidó dr. Fekete Andor vásárhelyi ügyvéd, bankügyész, az összes meglévő és megalakítandó kartellek jogtanácsosa (Gyárfás Elemér bankszindikátusi elnök jóvoltából!) a sógora az antiszemita Gyárfás Elemér dr. magyar párti szenátornak, az Erdélyi Római Katolikus Státus elnökének. Olyan formában sógorok a vásárhelyi izraelita tábornok és Gyárfás, hogy mindketten Strézt leányt vettek el. Tetszik tudni most már, hogy miért csípi el a legjobb falatokat ez a közepes tudású vásárhelyi Jogi Nagyság, aki inkább hangoskodásával, mint jogász felkészültségével tűnik ki a pódiumon, amikor a párt gyűlésezik. Gyárfás Elemér magyarpárti alelnök vásár-

⁶ CLAIR Vilmos: *Magyar párbaj. A párbaj története. Magyar párbajok. Párbajkódex* (Budapest: Osiris 2002) 398.

⁷ Lásd SEBESTYÉN Mihály: „Kávéházak töndöklése és bukása Marosvásárhelyen” *Korunk* 2018/8, 62.

⁸ Az OPTk. erdélyi hatályáról részletesen lásd VERESS Emőd: „Kilenc évtized – az Osztrák Általános Polgári Törvénykönyv Erdélyben” in: VERESS Emőd (szerk.): *Ad Salutem Civium Inventas Esse Leges. Tisztelgő kötet Vékás Lajos 80. születésnapjára* (Kolozsvár: Forum Iuris 2019) 157–171. A magyar polgári perjog továbbélésének témájában lásd VERESS Emőd: „A jogegységesítés útvesztői. Polgári perjog Erdélyben 1928/1920 és 1945 között” *Rubicon* 2019/9–10, 101–103.

helyi helytartója Júdeában, helyesebben a székely fővárosban Fekete Andor, akit mint hithű zsidót Gyárfás állandóan megszállva tart – a saját antiszemita szellemével. És valahányszor a református Bernádyn a pártközpont egyet ütni akar, ekkor felvonultatja ellene a Vásárhelyi Négy Zsidókat, élükön Fekete Undorral, a bank- és kartellügésszel.⁹

Ennek a támadásnak a politikai kontextusa az Országos Magyar Párt és a Bernády György közötti ellentét. E küzdelemben azonban az antiszemitizmust mint módszert tudatosan alkalmazták, amint a fent hivatkozott szöveg tanúsítja. Bernády évtizedeken keresztül volt politikai ellenfele, Fekete emlékirataiban viszont kifejezetten elismerően emlékezett meg róla:

Itt nyomban megjegyzem, alapjában és végeredményben a várospolitikában Bernádynak volt igaza. Egyedülálló nagy energiával, hozzáértéssel, lelkiismeretes munkával egy kis jelentéktelen vidéki városkából megalkotta az ország egyik, arányához képest, messze kimagasló városát, Marosvásárhelyet.¹⁰

Fekete Andor a magyar kisebbségi ügyekben a két világháború közötti időszakban is kiállt (felekezeti tanárok képezési vizsgájának ügye, sikertelen nyelvvizsga ürügyén elbocsátott tanárok ügye, névelemzések során románnak nyilvánított magyarok ügye, kisebbségi tisztviselők nyugdíjainak ügye stb.).¹¹ Tagja volt a Kemény Zsigmond Társaságnak, egyik vezetője a Bethlen Gábor Szabadkőműves Páholynak. A szabadkőművesek között a város szellemi elitjét találta, a szabadkőműves kapcsolatokat kisebbségi ügyek rendezésére használták, és azt is megjegyzik, hogy egyébként a szabadkőművesség szellemi vezetői a protestáns papságból kerültek ki. Érdekes, hogy Németh László író 1935-ös romániai útja során készült Marosvásárhelyen egy csoportkép: Németh László mellett ott van a képen Tamási Áron, Molter Károly, Keresztury Dezső... és Fekete Andor. Képes bizonyítéka annak, hogy szervesen bekapcsolódott a város kulturális életébe is.¹²

A második bécsi döntés eredményeképpen Marosvásárhely visszakerült Magyarországhoz, viszont ez a zsidótörvények hatályának kiterjesztését is jelentette. Fekete azonban a két világháború közötti időszakban a magyarságnak végzett szolgálataiért megtarthatta ügyvédi praxisát, de nyilván nem működött ideális körülmények között.

⁹ SZÖGYÉNYI KISS Endre: „A vásárhelyi Magyar Párt kaméleonja” *Erdélyi Futár* 1932. február, 21–22. Szögyényi Kiss Bernády halálakor jegyezte fel a következőket: „15 éven át szolgáltam tollammal Bernády Györgyöt, hűséggel, odaadással. Soha nem éltem vissza bizalmával... Még csak annyit, hogy a temetés impozáns, a részvét őszinte és megindító volt. Régi, meghitt barátai és sokezer polgárok kikisérték a halott Bernádyt a temetőbe. Akikkel azonban hosszú közéleti pályája alatt sok jót tett, azok közül számosan hiányoztak a végtisztesség-adásról. Hűen feljegyezzük azonban, hogy Radó Sándor és Fekete Andor mégis jelen voltak.” Vö. *Erdélyi Kurír* 1938. november, 8.

¹⁰ FEKETE (1. j.) 68.

¹¹ A korszak kisebbségi jogi problémáiról lásd MIKÓ Imre: *Huszonkét év – az erdélyi magyarság politikai története 1918. december 1-től 1940. augusztus 30-ig* (Budapest: Studium 1941).

¹² Nemrég sikerült Ligeti Ernőnek *A két Böszörményi* című, az Erdélyi Szépművészeti Céh által 1934-ben kiadott kötetét megszerezni. A kiadó előfizetői számára névre szóló, számozott könyveket készített. A kötetben belül, nyomtatva, a következő szöveget találtam: „Ez a könyv az Erdélyi Szépművészeti Céh tagja Fekete Andor dr. számára készült.” *A két Böszörményi* Fekete Andor emlékiratainak az itt elemzett kiadása mellett helyeztem el a polcomon.

Vakmerően, igazság iránti elkötelezettségből elvállalta egy politikailag motivált büntetőügy több kommunista vádlottjának a védelmét, ami nem tetszett az eljáró hatóságoknak.¹³ 1944-ben a Gestapo hallgatta ki (április), beszállították a gettóba (május), a rendőrség internálta, de rendőri felügyeletre enyhítették a szankciót (Pál Gábor országgyűlési képviselő közbenjárására), az utolsó zsidó transzporttal el akarták szállítani (június), majd a Gestapo akarta letartóztatni (szeptember). Baráti segítséggel, bujkálva menekült meg a sorozatosan jelentkező végzet elől. Jogvégzett, szeretett János fia elesett a világháborúban.¹⁴ Másik fia, Miklós, szintén jogász, de az emlékiratokból kitűnik, hogy a hősi halott János volt a tehetségesebb, ő lehetett volna az apa méltó szakmai utóda. A fiának elvesztése feletti fájdalom az emlékek papírra rögzítésének időpontjáig, 1951-ig sem csillapodott.

Fekete a második világháború után is aktív közéleti szerepet vállalt: részt vett a Székely Színház alapításában, a kaszinó vezetésében, a Marosvásárhelyre települő orvosi egyetemet támogató Egyetembarátok Egyesületének elnöki tisztségét is ellátta. Közben a szovjet típusú diktatúra egyre fojtogatóbban telepedett le és hatolt be minden területre. 1948. március 31-én szűnt meg a kamarai tagsága. Orvos barátjának visszaemlékezése szerint 1951. augusztus 22-én, „álmában érte a szívbénulás, 68 éves korában. Éjjeliszekekrényének asztalkáján Márai Sándor Naplóját találtam, Budapest ostrománál kinyitva...”¹⁵

Marosvásárhelyről

Marosvásárhely a magyar jogélet egyik központja volt. 1890-ig csak Budapesten és Marosvásárhelyen volt királyi tábla, és ügyvédi vizsgát is ebben a két városban lehetett tenni. Az ügyvédi rendtartás tárgyában alkotott 1874. évi XXXIV. törvénycikk szerint az ügyvédi oklevelet Budapesten és Marosvásárhelyen felállítandó vizsgáló bizottságok az előttük sikerrel letett ügyvédi vizsga alapján állítják ki. Ennek oka egyébként az 1868-as unió után a magyarországi jogi partikularizmusok léte volt: Magyarországon a hagyományos, történelmi, szokásjogi alapú magánjog volt hatályban, Erdélyben viszont az Osztrák Általános Polgári Törvénykönyv (OPTk.), azaz részben eltért az a joganyag, amelyből vizsgázni kellett, és amelyet a gyakorlatban alkalmaztak. 1890-ben újabb táblákat állítottak fel, de az ügyvédi vizsga lehetősége továbbra is e két városhoz

¹³ Ez az attitűdje a különböző peres ügyekhez más esetben is megnyilvánult: például 1917–18-ban hűtlenségi perekben olyan erdélyi románok védelmét is ellátta, akik az 1916-ban Erdélybe betörő román hadsereggel együttműködtek. Utána viszont életét kockáztatta azzal, hogy megtagadta az ügyvédi kamara átadását a román hatóságoknak, a román államra való eskütétel ellen foglalt állást, később segélyezést szervezett az esküt megtagadó és ezért állásukat elvesztő személyeknek.

¹⁴ Dr. Fekete János tüzér hadapród őrmester Marosvásárhelyen született 1910. december 14-én. A 27. tábori tüzérezred 7. ütegének tisztjelöltjeként került a keleti hadszíntérre, ahol 1944. május 3-án, Oslawy Biale-nál fejroncsolás következtében hősi halált halt. Ugyanott temették el a 23941 sírjelszám alatt. Vö. BREKMEŔI Árpád-Róbert: *Fegyver alatt. A marosvásárhelyi magyar királyi 27. székely honvéd könnyű hadosztály tisztikara 1940–1945* (Marosvásárhely: Mentor 2008) 106. Fekete Andor feleségét, Straetz (Strétz) Alicet egy évtizeddel korábban, 1934-ben elvesztette. Lásd *Ellenzék* 1934. október 23, 5. 1937-ben újrَاهázasodott Kovács Máriaival. Lásd *Keleti Újság* 1937. augusztus 6, 7.

¹⁵ KOMJÁTSZEGI Sándor: „Dr. Fekete Andor (1883–1951)” *Népűjság* 2001. augusztus 18.

kötődött. Ez a vizsgaközpont jelleg Marosvásárhelynek sajátos hangulatot és jelentőséget kölcsönzött:

Az én időmben, azaz az 1906–1909-es években Marosvásárhelyen állandóan kb. 100 vizsgázó jelölt volt az ország minden részéből... Az ügyvédi vizsga folytán Marosvásárhelyen egy olyan jogász színpont alakult ki, amely vidéki viszonylatban egyedülálló volt. Elsősorban maguk a cenzorok¹⁶ kénytelen voltak állandóan... foglalkozni joggal, figyelemmel kísérni a joggyakorlatot stb. A fiatalság, azaz a vizsgázók tömegének figyelő ellenőrzése nem hagyta kimunkálatlanul a gyakorlati jognak egyetlen területét sem. Minden felsőbbírói döntés, minden vizsgai kérdés azonnal ismertetés és megbeszélés tárgya volt. Az egyébként gondatlan és sokszor léhaskodó vendéglői és kávéházi összejövetelek légkörében is percenként felvetődtek a különböző kérdések és jogi problémák.

A cenzorok a helyi tábla bírái és a kamara által választott idősebb ügyvédek voltak. A marosvásárhelyi táblánál elfoglalt bírói tisztség akkor önmagában véve kvalifikáció volt... Mindezek eredményeképpen következett be azután az, hogy Marosvásárhely jogász élete vidéki viszonylatban az átlagot messze meghaladó színvonalú volt.¹⁷

A történetekben a marosvásárhelyi jogászetel mókás oldala is megjelenik. Az egyik „cenzor” híres volt arról, hogy a leghetetlenebb kérdéseket teszi fel, és szívesebben utasítja el, mint engedni át a jelöltet. Az egyik ügyvédjelölt azonban esti kocsmai mulatozás során megismerkedett ezzel a szigorú cenzorral. Az esti vigasságban azt is sikerült elérnie, hogy a minden bizonnyal kaptos cenzor felvállalja és letegye a következő esküt:

Én dersi Biás István, köz- és váltóügyvéd, esküszöm az egy élő istenre és vallásalapító ősomre, Dávid Ferencre,¹⁸ hogy ha dr. Szász Albertet az a szerencsétlenség éri, hogy én leszek a cenzora, nem a tőlem megszokott lehetetlen, hanem rendes kérdéseket adok fel, és ha tud, született rosszmájúságom leküzdésével nem fogok arra szavazni, hogy megbukjon.¹⁹

A történet eredménye nyilván az lett, hogy az ügyvédjelölt bizottságában nem vállalt tagságot Biás István, tehát a jelölt megúszta a szigorú cenzort.

A XIX. század végén és a XX. század elején, az impériumváltásig Marosvásárhely a magyar jogászság egyik fővárosa volt. 1794-től jogászképzés is működött a városban, főiskolai szinten a Református Kollégium keretében.²⁰

¹⁶ Az ügyvédi vizsgabizottság tagja.

¹⁷ FEKETE (1. j.) 15–16.

¹⁸ Dávid Ferenc (kb. 1520–1579), az Unitárius Egyház alapító püspöke.

¹⁹ FEKETE (1. j.) 16.

²⁰ Amikor a Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem 2010-ben elindította a jogászképzését (gyakorlatilag kétnyelvű formában újraindította a nagy hagyományokkal rendelkező erdélyi magyar jogászképzést), komolyan felmerült Marosvásárhely, mint a jogi oktatás leendő helyszíne. Mégis Kolozsvárra esett a választás. Kolozsvár mellett szólt a megszakított folytonosság keresése egyfelől az 1872–1919 között Kolozsváron működött, majd Szegedre költöző Ferenc József Tudományegyetemmel, másfelől az 1945–1959 között fennálló Bolyai Tudományegyetem felszámolt jogászképzésével. A kérdésről lásd például VERESS Emőd: „Jogászképzés Szisziüphosz egyetemén” *Magyar Jogi Nyelv* 2017/2, 30–33. Ehhez társult a gyakorlati, szervezési

Grosschmid Béniről

Fekete Andor jogi tanulmányait nem Kolozsváron, hanem a budapesti egyetemen végezte. Budapesten a polgári jogi oktatás meghatározó személyisége Grosschmid Béni volt, nagy, iskolateremtő jogtudós.²¹ Grosschmid Kolozsváron lett egyetemi tanár, de 1890-ben, amikor Fekete Andor még csak hétéves volt, Budapestre költözött. Grosschmid viszont nem tanította Feketét. A magánjogászok közül Szász-Schwarz Gusztávra emlékezett pozitívan. Amikor Fekete Andor ügyvédi vizsgát tett Marosvásárhelyen, akkor ijedelmére a vizsgabizottság egyik tagja, Kelemen András táblabíró megjegyezte, hogy mivel Pesten avatták jogászdoktorrá, bizonyára jól ismeri Grosschmid munkásságát. Fekete Andor nem merete bevallani, hogy sem előadására nem járt, sem műveit nem olvasta. Az ügyvédi vizsgája mindenesetre sikerült (1909).

Márai Sándor az *Egy polgár vallomásai* című kötetében művészi, de azért pontos portrét rögzített, „az eredeti koponyákban gazdag magyar századvég egyik legkülönösebb észjárású” emberéről, Grosschmid Béniről. Így nem csak tudományos szövegekkel rendelkezünk, amikor próbáljuk személyiségét megrajzolni. Márai írása nyomán megelevenedik előttünk az élő Grosschmid Béni: „nyugtalanító észjárású ember volt. Pedagógiával nem sokat törődött, az enyém-tied határkérdései érdekelték csak, az emberek együttélésének az a végtelenül bonyolult, inkább erkölcsi, mint jogi kérdésekből összeálló problémacsoportja, ami a magánjog, ami az élet...”.²² Grosschmid Béni a polgári jog számos területén alkotott maradandót. „Választott tárgykörének nemcsak mestere volt, hanem alkotója, felfedezője.”²³ Mint egyetemi oktató, „különös tanár volt, nem sokat törődött tanítványai buzgalmaival, gyűlölte a magolókat s hamarabb és szívesebben átbocsátott a vizsgán egy értelmes embert, ha nem is tudott választ adni a vizsgakérdésekre, mint egy biflázó jelöltet, aki hadarta a tételt mint a vízfolyás... Nem szólt a tárgyhöz, de úgy látom, intelligens – mondta néha révedezve.”²⁴ A kiemelkedő magyar jogászok között számon tartott Beck Salamon egyetemi tanár is mesterként tisztelte Grosschmid Bénit: „Grosschmid olvasása közben azt hisszük értelmünk felhág a nagy magasságokba, holott valójában csak egy nagy elme fénye jutott el hozzánk.”²⁵

Kétségtelen, hogy Fekete Andor szakmailag kiemelkedő ügyvéd volt, ennek legfőbb bizonyítéka az, hogy ügyvéd ellenfelei is küldtek hozzá ügyfeleket.²⁶ Furcsa lett

jellegű ok: az alapító oktatók többsége Kolozsváron élt, és így egyszerűbb volt Kolozsváron kialakítani az oktatás szervezeti kereteit. Ennek ellenére Marosvásárhely is kitűnő választás lehetett volna, tekintettel a Fekete Andor által is felvázolt múltra.

²¹ A német, százföldi eredetű család a magyar kultúrában is fontos szerepet töltött be. Grosschmid Béni unokaöccsei Márai Sándor író (eredeti nevén márai Grosschmid Sándor Károly Henrik) és Radványi Géza filmrendező (született Grosschmid Géza), többek között a *Valahol Európában* című második világháborús film rendezője.

²² MÁRAI SÁNDOR: *Egy polgár vallomásai I* (Budapest: Révai 1940) 154–155.

²³ *Uo.*156.

²⁴ *Uo.*155.

²⁵ BECK SALAMON: „Grosschmid. Hetvenedik évének betöltése alkalmából” *Jogtudományi Közlöny* 1921/22, 171.

²⁶ Az ügyfelek elismerése, ahogy Fekete Andor első mesteréről rögzítette, nincs mindig arányban az ügyvéd szakmai felkészültségével. „Nemes Mór egy végtelenül világos fejű, logikus gondolkodású egyén volt, minden megnyilatkozásából kiértékelte, hogy a szellem, az értelem embere. Nem kétséges, hogy a rábizott ügye-

volna, ha nem talál rá Grosschmid műveire. És valóban, egyszer Budapesten egyik neves ügyvéd kollégája szólt neki: előadásra megy, menjen vele.

Elmondotta, hogy Zsögöd-Grosschmid Béni előadására jár rendszeresen. Nemcsak ő, hanem több más ugyancsak régóta végzett ügyvéd, bíró. Zsögöd ugyanis, mondom, az utolsó évtizedek legnagyobb jogász elméje. Nemcsak tudós, hanem zseni. Ha német, francia vagy angol lenne, így az egész világ elismert, legnagyobb jogi tekintélye lenne. El is mentem az előadásra. Nem minden részletében értettem meg, de kétségkívül átéreztem a róla adott minősítés igazságát. Nemcsak bámulatos nagy tudás, hanem a zseni megnyilvánulását is érezni lehetett. Több előadását nem hallottam. Munkáit azután megszereztem, és azokon éveken át valósággal átrágtam magam.²⁷

Impériumváltás és a marosvásárhelyi ügyvédi kamara átvétele

Már tíz éves praxis volt Fekete Andor mögött, amikor bekövetkezett az impériumváltás. Magyarország az első világháborút a vesztesek oldalán zárta, a háború előtt és alatt bonyolult politikai manővereket folytató Románia hadserege pedig bevonult Erdélybe. Az alapvető román nemzeti cél, a románok által (is) lakott területek egyesítése, a nemzetállam létrehozása megvalósulni látszott. 1919 áprilisában az ügyvédek Marosvásárhelyen felszólították a román államra való hűségük letételére. A legtöbb ügyvéd ennek – három kivétellel – nem tett eleget. Az Erdélyben maradni kívánó jogászok is attól féltek, hogy az eskütétel tényét a béketárgyalásokon Magyarország ellen érvként használják fel mint a román főhatalom önkéntes elismerését. Még élt a bizakodás, hogy igazságos békeszerződés születhet.

Repede György²⁸ törvényszéki elnök és Popa Constantin rendőrfőkapitány megjelentek 1919. július 1-jén az ügyvédi kamarában²⁹ annak átvétele végett. A vezetőség részéről többek között dr. Fekete Andor ügyvéd, választmányi tag és fegyelmi bíró, megtagadta az átadást. A román hatóságokkal való találkozást előkészítő gyűlésen Fekete érvelt a legélesebben az átadás ellen, és ezt Repedéék a tanácskozás helyszíne melletti másik teremben várakozva hallhatták is.³⁰ Fekete érvei többek között: „Magyarország és Románia között még nem történt meg a békeszerződés aláírása. A felségjog így még nem szállott át Romániára. Ezért az átvétel iránti kérés nem jogos és azt a kamara vezetősége nem hajlandó teljesíteni.”³¹

Repede törvényszéki elnök magából kikelve tiltakozott a dr. Fekete Andor által kifejtett álláspont ellen és azt a román állam elleni bűncselekménynek minősítette. Ki-

ket is kifogástalanul tudta ellátni. Ennek dacára nem ment az irodája... ugyanakkor, amikor a vele szellemileg és tudás tekintetében össze nem hasonlítható ügyvédeknek kitűnően ment.” FEKETE (1. j.) 11–13.

²⁷ Uo. 25.

²⁸ George (más helyen: Gheorghe) Repede. Aljegyző, majd jegyző a kőhalmi járásbírószéken. 1910-ben helyezték át Dicsőszentmártonba, 1913-ban lett dicsőszentmártoni, 1914-ben nagymihályi járásbíró.

²⁹ A korban a marosvásárhelyi ügyvédi kamarához tartozott a marosvásárhelyi, besztercei, csíkszeredai és székelyudvarhelyi törvényszékek közzete.

³⁰ FEKETE (1. j.) 55.

³¹ Vö. „Két dátum találkozása: 22 évvel a székelyföldi ügyvédi kamara megalakulása előtt erőszakkal vették át a románok a marosvásárhelyi ügyvédi kamarát. Az átadást megtagadó választmányi tagot éjnek idején hurcolták el lakásából a sziguranca közegei” *Keleti Újság* 1941. július 2., 6.

jelentette, hogy Erdély 1918 decembere óta, amióta a román hadsereg bevonult, Romániához tartozik. Fekete viszont fenntartotta korábbi véleményét. „A román hadsereg által való megszállás független a felségjog kérdésétől. Álláspontja nem büntett a román állam ellen, hanem a nemzetközi jog alapján álló álláspont, amelytől éppen az ügyvédi kamara semmi körülmények között sem tekinthet el. Kérte tiltakozásának és tiltakozása indokolásának jegyzőkönyvre vételét.”³²

Jegyzőkönyv végül nem készült, és a rendőrfőkapitány kijelentette, hogy mivel ellenkezés van, karhatalommal veszik át az ügyvédi kamarát. Ez meg is történt: átvették az ügyvédi kamara irattárát és vagyonát. A magyar címeres kamarai pecsétet viszont nem találták meg. A pecsét a második bécsi döntés (1940) után, amikor Észak-Erdélyt (rövid időre) visszacsatolták Magyarországhoz, előkerült. Akkor derült ki, hogy azt a kamarai irodaigazgató elrejtette.³³

Fekete Andor álláspontja nem maradt retorzió nélkül. 1919. július 2-án éjjel két sziguranca (titkosszolgálati) ügynök Feketét elhurcolta a lakásáról. „A kocsiiban gumilepedőt dobva fejére, mindketten fojtogatni kezdték. Csak úgy tudott megmenekülni a biztos haláltól, hogy erejének végső megfeszítésével kiragadta magát a két pribék kezei közül, a robogó kocsiból kidobta magát az úttestre, s ott összetört tagokkal terült el. Véletlenül arra járó százsz katonatisztek vitték haza lakására. Hosszú hetekig feküdt sérüléseivel, a sziguranca detektívjeinek állandó őrizete mellett, hogy senkivel se beszélhessen.”³⁴ A lovaskocsi hátsó kereke átment Fekete Andor két lábán.

Dr. Kovácsy Albert királyi közjegyző, aki a világháború előtt a budapesti parlamentben képviselőtársa volt Iuliu Maniunak, a Nagyszebenben működő Kormányzótanács elnökének, közbelépett Fekete érdekében és sikerült elérnie, hogy az eljárást beszüntessék. Feketét gyógyulása után a titkosszolgálatok marosvásárhelyi vezetője, Teodor Pașca hallgatta ki, de a Maniu részéről jött utasítások szerint csak figyelmeztetnie volt szabad a kamara átadását megtagadó ügyvédet.

Ez a figyelmeztetés azonban egyáltalán nem tartott vissza attól, hogy a magyarság legelső politikai megmozdulásától kezdve ne tartottam volna kötelességemnek minden akcióban részt venni. A román uralom első éveiben azután több ízben voltam letartóztatva a legkülönbözőbb, sokszor igen súlyos körülmények között. De végül is minden esetben kiengedtek. Én ugyanis semmiféle törvényellenes tevékenységben soha részt nem vettem. Mindig a magyarságnak törvényileg és nemzetközileg biztosított jogaihoz ragaszkodó állásponton voltam. Ez pedig nem ütközött törvénybe.³⁵

1921. december 31-én a marosvásárhelyi kamara területén csak 99 magyar ügyvéd volt, 57-tel kevesebb, mint 1914-ben, de még így is az ügyvédek többségét alkották (ahogy a kamara területe is Erdély legnagyobb arányban magyarok által lakott területeihez tartozott). A választmányba mégis egyetlen magyar tag került csak be. Fekete Andor ügyvédi irodáját 1921 szeptemberében újra megnyitotta.³⁶

³² Uo.

³³ Vö. *Keleti Újság* 1941. szeptember 24., 3.

³⁴ „Két dátum...” (31. j.) 6.

³⁵ FEKETE (1. j.) 57.

³⁶ Vö. *Székelly Nép* 1921. szeptember 10., 4.

Nyelvi kérdések

Mivel a nyelvi nehézségek a két világháború közötti korban rendszerezések voltak, ezért a választottbíráskodás különleges szerepet játszott. Fekete visszaemlékezései szerint:

[...] a román impérium kezdetekor a kereskedelmi viták legtöbbször választott bíróság elé került. Ekkor még maguk az ügyvédek sem tudtak románul. A felek is inkább olyan eljárást akartak, melynek a tárgyalási nyelvét megértették. Én több mint hetven választott bírósági ügyben vettem részt 1921–1925 között bíróként, illetve legtöbb esetben elnökként.³⁷

A választottbíráskodás vitte tovább a korábbi magyar igazságszolgáltatás hagyományait. Fekete a több mint hetven ügy közül, amelyben részt vett, egyetlen esetet említ, amikor részrehajló ügyvéd volt a választottbíró tanácsban, ezért az ítélet ellen szavazott. Az összes többi ügyben egyöntetű volt az ítélet. Fekete akár elnök volt, akár bíró a jegyző személyétől függetlenül magára vállalta az ítélet szerkesztését, mert súlyt helyezett arra, hogy az ítélet indokolása minél teljesebb legyen. Mindezt azért, mert az ítélet az álláspontját tükrözte, ezért nem mindegy, hogy azt milyen pontossággal, érvelési minőséggel tükröztetik. Talán Fekete Andor jelmondatának is lehetne választani azt a megállapítását, amely szerint „az igazságnak, ha az megfelelően van indokolva, tiszteséges embereknél átütő ereje van”.³⁸ Persze, nem mindenki ilyen, ügyvédként bőven találkozott olyan emberekkel is, akik „meggondolás nélkül kaphatók minden rosszhiszemű üzleti gestióra”.³⁹

Az állami igazságszolgáltatási rendszer kapcsán megjelenik a kötetben az, hogy sokszor a bukaresti semmitűséssel van a probléma, az erdélyi bíróságok viszonylag korrekt módon működtek. Például Feketét figyelmeztették a kollégái egy per kapcsán, hogy az ellenfele ügyvédjének, Oanea Lőrincznek⁴⁰ olyan összeköttetései vannak Bukarestben, hogy vele szemben ott pert nyerni nem lehet. Oanea egyébként hosszú ideig az Erdélyi Római Katolikus Státus ügyvédje is volt. Az ebben a minőségében tudomására jutott és ránézve ügyvédi titkot képező adatokat azután, mint liberális párti szenátor, a szenátusban a Státus elleni támadásokra felhasználta. Fekete hiányos román nyelvtudását egyetlen alkalommal kritizálták, és ez is Oaneához kötődött; érdekes módon Oaneával szemben az ókirályságból Erdélybe került, magyarul nem tudó bíró védte meg Feketét. Fekete alapvetően – nem megfelelő román nyelvtudása okán – általában bíróságon kívüli eljárásokat vállalt, a bíróságnál az általa kiválasztott és irányított helyettes járt el. Ezt azért tehette meg, mert a jog jelentős része egészen a második világháború végéig nem változott meg, az Osztrák Általános Polgári Törvénykönyv, a magyar 1875. évi XXXVII. kereskedelmi törvény, vagy a Plósz-féle⁴¹ polgári perrendtartás⁴² volt hatályos. Tehát a jogban nagyon is otthonosan mozgott, azonban a román működési nyelvre átállt bíróságok világában már nem. Ugyanígy, amikor bonyolult szerződéseket fogalmazott meg, egy román nyelvet ismerő kollégája ültette

³⁷ FEKETE (1. j.) 87.

³⁸ *Uo.* 118.

³⁹ *Uo.* 119–120.

⁴⁰ Oanea Laurențiu (1888–1970) ügyvéd, nemzeti liberális párti szenátor.

⁴¹ Plósz Sándor (1846–1925) jogász, 1872–1881 között kolozsvári egyetemi tanár.

⁴² 1911. évi I. törvénycikk a polgári perrendtartásról.

át román nyelvre a megállapodást. A jogi partikularizmust egyébként az okiráltságok is kihasználták. Volt olyan, hogy domináns okiráltságbeli szerződő felek Brassóba utaztak szerződést aláírni. Az ok az volt, hogy a román polgári perrendtartás szerint a választottbírószági kikötésben már a szerződéskötéskor név szerint meg kellett nevezni a választottbírókat, míg az Erdélyben hatályos jog nem állított ilyen feltételt. Ezért a választottbíráskodásról szóló záradékot tartalmazó szerződéseket érdemes volt az Erdélyben hatályos jog alá vonni.

Az Okiráltság (az 1918 előtti Románia) és Erdély viszonyáról is érdekes adalékokat lehet azonosítani. Amikor egy alkalommal Temesváron több gyár alakított új, a gyárak közötti együttműködést megvalósító részvénytársaságot, az volt a megállapodás, hogy a felügyelőbizottságba az öt gyár mindegyike a főkönyvelőjét delegálja tagnak. Ez a négy erdélyi gyár esetében meg is történt, diktálták a neveket. Ekkor az egyik részvényes, egy bukaresti gyár vezetője

[...] nem tudta megmondani képviselőjének a nevét. Miután ez érthetetlen volt a többi gyáros előtt, kijelentette, hogy hozzá a könyvelő csak minden két hétben egyszer jön. Ő könyveket nem vezet. A könyvelője zsebben hordozható noteszben állítja össze részére az adatokat. Ámulva hallgatták az erdélyi gyárosok ezt az előadást..., akiknél átlagban minden két hétben legalább egy finánckontroll jelent meg.⁴³

A szindikátusi szerződésekről – az Osztrák–Magyar Monarchiában és Romániában

A szindikátusi szerződések magyarországi megjelenéséről szóló egyik első közvetett híradást Fekete Andor marosvásárhelyi ügyvéd emlékirataiban sikerült azonosítani. Az emlékiratokban az 1918-as évnél járunk. A szerkesztők lábjegyzetben, az emlékirathoz fűzött magyarázatukban úgy határozzák meg a szindikátust, mint „szakszervezet, itt: bankszövetség”.⁴⁴ A szindikátus szavunk valóban többértelmű, de itt a kifejezésnek teljesen más értelmével szembesülünk. A szindikátusi szerződés, amire utalás történik, adott társaság részvényesei között megkötött, bizalmas jellegű részvényesi együttműködési megállapodást jelent, nem szakszervezetet és nem bankszövetséget. Tudományos definíciója szerint szindikátusi szerződés alatt a társasági szerződéstől (létesítő okirattól) elkülönült, de azzal szoros (mellérendeltségi, „szerződés csoport”) kapcsolatban álló, a szerződési szabadság elve alapján a gazdasági társaság minden tagja, egyes tagjai vagy bizonyos esetekben akár harmadik személyek részvételével létrehozott kooperációs jogviszonyt értünk, amelyek keretében a felek a társaság alapításával, működtetésével, megszüntetésével kapcsolatban vállalnak a társasági szerződés keretein túlmutató kötelezettségeket. De most inkább vizsgáljuk a konkrétumokat. A Magyar Bank Rt.⁴⁵ részt vett 1918-ban a marosvásárhelyi székhelyű Erdélyrészi Építő Rt. megalapításában. A cél a háborús rongálások folytán Erdélyben várhatóan bekövetkező nagyobb szabású építkezések lebonyolítása.

⁴³ FEKETE (1. j.) 139.

⁴⁴ Uo. 82. (52. lábjegyzet.)

⁴⁵ 1920-tól Angol-Magyar Bank Rt.

A Magyar Bank Fekete Andort bízta meg a képviseletével az Erdélyrészi Építő Rt.-ben. „Így biztos volt a Magyar Bank afelől, hogy tudomása nélkül semmi fontos ügyben határozatot nem hoznak és intézkedés nem történik, tudván, hogy én minden kérdésben előzetesen kikérem utasításait.”⁴⁶ Fekete feljegyzése szerint az Erdélyrészi Építő Rt. egy másik részvényesi csoportja (tőkéscsoportja) Bürger Albert vezetése alatt egy üvegyár építését határozta el, és ennek az építkezési munkálatait az Erdélyrészi Építő Rt.-vel akarták elvégeztetni. Viszont a döntést és a megállapodást az üvegyár felépítéséről olyan alkalommal tárgyalták le, amikor Fekete Andor, a Magyar Bank Rt. képviselője nem volt a városban, a szerződést úgy kötötték meg, hogy arról a Magyar Bank Rt. nem volt értesítve. Az így kialakult bizalmi válságban bukkant fel a szindikátusi szerződés.

Amikor erről a pestiek értesültek, Gerő Mór igazgató lejött Marosvásárhelyre..., és bejelentette, hogy a Magyar Bank nem kívánja az Építő Rt. részvényeit továbbra megtartani. Egy napig sem marad ebben a társaságban. Mert a Bürger-csoportnak abban az eljárásban ugyanis, hogy egy Bürgeréket külön érdeklő ügy a bank képviselőjének távollétében, a bank előzetes értesítése és hozzájárulása nélkül tárgyalta le, a szindikátusi tagok egymás közötti lojalitásának megsértését látja. Márpedig a Magyar Bank ilyen szindikátusi tagokkal együtt nem marad, nem dolgozik... Ezeknek a tárgyalásoknak a során elmondotta Gerő... a következőket: a nagybankok minden esetben vezetői a különböző részvénytársaságoknak, mint az Építő Rt.-nél is van, illetve volt. Az összes szindikátusi tag részvényei a vezetőbanknál vannak letéve. A szindikátusi szerződés egy kifejezetten bizalmi szerződés... A szerződésben vannak ugyan szankciók kikötve, de olyan esetekben, ahol a szankciók alkalmazására kerül sor, a szerződés már nem ér semmit. Ebben a kérdésben minden komoly nagybanknak állásfoglalása a legszigorúbban etikus. A szindikátusvezető tisztével nem él vissza. De ebből az álláspontból következik aztán az, hogy a nem feltétlen lojális partnerekkel nem lehet és nem szabad szindikátusban maradni.⁴⁷

Az emlékiratból kitűnik, hogy Fekete Andornak ez az első szembesülése a szindikátusi szerződések világával.

Erdélyben az 1918–1920-as impériumváltást követően még évtizedekig továbbélő magyar jog hatálya alatt, most már Fekete Andor jogi boszorkánykonyhájában született meg a Tordai Sörgyár Rt. szindikátusi szerződése. A szerződést 1927-ben kezdték kidolgozni és 1928 októberében írták alá. A Tordai Sörgyár Rt. 50–50%-os paritással rendelkező két részvényese (Bisztrai) Farkas Imre és Lázár Simon voltak. Ennek a szindikátusi szerződésnek alapvető célja a családi vagyontervezés volt. Ugyanis Farkas Imrének négy, Lázár Simonnak két gyermeke volt. A tulajdonosok közötti harmonikus viszonyt szabályozni kellett arra az esetre, ha a részvények a leszármazottak kezére kerülnek. A cél a következő volt: „ne történjék meg az, hogy az egyik csoport néhány részvény megvétele után majorizálja a másik csoportot, kizárván őket a jövedelemből és az ügyvezetésből egyaránt”,⁴⁸ vagyis a csoportok közötti teljes paritást kellett

⁴⁶ FEKETE (1. j.) 81–82.

⁴⁷ Uo. 82–83.

⁴⁸ Uo. 133.

biztosítani a jövőre nézve is. A szerződés tartalma hónapokon át tartó tárgyalásokon formálódott.

Az emlékiratból a szerződésszegés szankciórendszerének megítélésére vonatkozóan is értékes információkat kapunk:

E szerződés azonban bármennyire körültekintő is lett legyen, és bármilyen szigorú szankciókat is tartalmazott, mégis kijátszható, megsérthető. Éspedig azért, mert a kereskedelmi törvényekkel és az alapszabályokkal nem ellentétes vagy azokkal összhangban álló közgyűlési és igazgatósági határozatok a szindikátusi szerződés tiltó határozataival szemben is végrehajthatók. A szerződéshez hű félnek nem marad más hátra, mint a szindikátusi szerződésben írt szankciók iránti per folyamatba tétele.⁴⁹

Fekete Andor itt a szindikátusi szerződések egyik legalapvetőbb problémájára világít rá: a társasági jogi hatály hiányára, a kötelmi jogi hatály kizárólagosságára, azaz a kötelmi jogi szankciók azok, amelyeknek preventív jelleggel a szindikátusi szerződés tiszteletben tartására kényszerítik a szerződő feleket, és amelyek szerződésszegés esetén a szerződéshez hű fél (felek) számára a megfelelő megoldást kell, hogy biztosítsák.

A szerződéses záradékok a Tordai Sörgyár Rt. két aktuális részvényesét mint fő szerződő feleket hivatkozták, érdekeltségüket viszont egy-egy részvényesi csoport fogalma alá sorolták. A csoportokat egy-egy csoportképviselő képviselte, ez gyakorolta a csoportot megillető részvényesi jogokat. Szabályozva volt a csoportképviselők megválasztásának és visszavonásának a módja, és az az eset, ha valamely csoport úgy döntött volna, hogy nem családtagot delegál képviselőként, valamint az igazgatósági, ügyvezető igazgatósági és felügyelőbizottsági tagok megválaszthatóságának személyi előfeltételei. Kár, hogy magát a szerződést nem sikerült (legalábbis egyelőre) megtalálni. Érdekes lehetett az a záradék, amely a valamely csoport által ajánlott igazgatósági tagok személyével kapcsolatos kifogások megoldásának a módját rendezte. Az emlékiratokból az rekonstruálható, hogy ilyen esetben minden 12%-os részvényarányal rendelkező részvényes vagy csoport delegálhatott valakit az ebben az esetben nyolctagúvá váló igazgatóságba. Amennyiben a részvények 12%-nál nagyobb arányú elosztódottsága folytán nem lenne nyolc 12–12%-al bíró csoport, úgy a 12%-os részvényhányad szavazatát elnyert igazgatósági tagokon kívül a legtöbb szavazatot elnyert jelölteket is megválasztottnak kell tekinteni, hogy így felállhasson a nyolctagú igazgatóság.

A szindikátusi megállapodás működőképessége érdekében az alapszabályzatot is át kellett dolgozni, mert a jogszabályok előírásai „lehetővé tették egy sablonos alapszabály esetén a szindikátusi szerződés igen sok pontjának a megszegését”.⁵⁰ Az alapszabályzat gyakorlatilag a kisebbségi részvényesek jogainak sajátos foglalatává vált, a korbán rendkívül haladó módon, kontraktuális úton alakítva ki mindazt, amit később a törvények a kisebbségi részvényesek védelme érdekében fokozatosan bevezettek. Különböző részvényküzöbökhöz kötve vezettek be sajátos jogokat: a közgyűlés határozatképességét ahhoz kötötték, hogy megjelenjenek a részvénytőke legalább 75%-át képviselő részvényesek; az 5%-kal rendelkező részvényesnek a közgyűlés előtt 20

⁴⁹ Uo.

⁵⁰ Uo. 135.

nappal bejelentett indítványát kötelező volt a legközelebbi közgyűlés tárgysorozatára kitézni; 89%-os többség kellett az igazgatósági tagok megválasztásához; a különböző alapszabályi rendelkezések módosításához más-más többséget írtak elő (76%, 89%) stb.

A Tordai Sörgyár Rt. szindikátusi szerződésének későbbi sorsa is érdekes lehetett, ugyanis a társaság jelentős változáson ment át: nem sokkal a szindikátusi szerződés aláírása után, 1929-ben beolvasztotta a kolozsvári Ursus sörgyárat, így jött létre az Ursus Egyesült Kolozsvári és Tordai Sörgyárak Rt., amely a részvényesi kör módosulását is magával vonta. A szindikátusi szerződéseket és azok módosításait azonban a levéltárak ritkán őrizték meg, hiszen azokat, bizalmas jellegük okán nem a társaság dokumentumai között tartották.

Betekintés a kapitalizmus erdélyi világába

Fekete Andor könyvének erőssége, hogy betekintést enged számos olyan üzleti kérdésbe, amelyek legtöbb esetben üzleti titkot képeznek. Ezt emlékiratainak szerkesztése idején – a szovjet típusú diktatúra éveiben – már megtehetette, az 1948 előtti üzleti élet struktúráit és szereplőit elsöpörte az államosítás vihara. Viszont a tárgyalt probléma-típusok ma már, az újkapitalizmus korában, újra aktuálisak. Fekete nem tartózkodik a sarkos, erős megállapításoktól sem:

[...] az egész erdélyi magyar bankszervezet későbbi rákfenéje, a hitelélet valóságos tönkretévője a gyulafehérvári Transsylvania Banknak képességével arányban nem álló ambíciójú vezetője, László Endre lett. Fiókokat állított fel a Székelyföldön, ahol szolidul vezetett kisbankok voltak. Az ezek iránti bizalommal csak úgy tudott versenyezni, ha kettő, négy, hat, később pedig 8 és 10%-kal nagyobb kamatot fizetett a betétek után. Ezáltal egy kényszerű versenyt erőszakolt a meglévő helyi bankokra. Ennek azután elmaradhatatlan eredménye a kihitelezési kamatlábnak ilyen mértékben való emelése lett. László Endre később Kolozsvárra tette át bankját, amely soha szakszerűen és reálisan nem lévén vezetve, a többi komoly magyar pénzügyi intézet előtt jóval korábban fizetéképtelenné vált. László Endrere talál a pesti argó „hólyag” jelzője. Éspedig a legkártékonyabbak közé tartozott. Nagy hang, etikai és értelmi tartalom nélkül.⁵¹

Más esetben a Téglá- és Agyagárugyár Rt. belső és piaci viszonyai körébe nyernék betekintést. A társaság nagyobb hitelt szeretett volna felvenni a marosvásárhelyi Leszámitoló Banktól, amelynek nagyon előnyös állapotot mutattak be. Ami nem volt egyértelmű a könyvekben, hogy a három főrészvényes igen nagy összegű követelésekkel szerepelt hitelezőként. Fekete Andor a bank vezetésének tagjaként arra a véleményre helyezkedett, hogy csak abban az esetben adható meg a hitel, ha a három főrészvényes nyilatkozatot tesz, hogy követeléseikre sem kamat, sem törlesztés címén egyetlen „fillért” sem vesznek fel mindaddig, amíg a bank által nyújtandó hitel nincsen teljesen kifizetve. Ha a társaság váltókat adott volna ki, azokat pedig kötelesek letétbe helyezni a bankhoz, amíg a banknak követelése van.

⁵¹ *Uo.* 94.

A feltételeim elől azzal tértek ki Neumannék, hogy a téglagyárral e hitelekre nézve nem csak ők, a három részvényes van... jogviszonyban, de ténylegesen a részvényesek családtagjainak is van ebben része. Ha pedig egy ilyennek szüksége van a pénznek egy részére, nem mondhatják nekik, hogy nem kapnak egy fillért sem.⁵²

A Leszámítoló Bank ilyen esetekben egyhangú döntést kívánt meg a hitel jóváhagyásához, és Fekete, mivel kérését nem teljesítették, a hitel folyósítása ellen szavazott, ezt Neumannék is tudták. Ilyen előzmények után megjelentek 1926-ban vagy 1927-ben Feketénél, és bejelentették, hogy fizetéseképtelenek, továbbá Feketét kérték meg, hogy képviselőjükben eljárva érje el a kiegyezést a hitelezőkkel. Ekkor derült ki a részvényesek által a társaságnak nyújtott hitelek valódi természete. A bemutatott hitelezők nem szerepeltek a cég könyveiben, hanem a kérdéses összegeket mint a részvényesek irányában fennálló tartozásokat könyvelték. A hitelezők kikötötték, hogy a nevük nem szerepelhet a társaság könyveiben, mert a hitelezők foglalkozása (ügyvéd, vasúti főmérnök, vendéglős) nem igazán fért össze a pénzkölcsönzéssel. Leginkább pedig azért, mert a hitelek nagy része uzsorakölcsön volt. Hogy miért fordultak Feketéhez, Neumann a következőképpen indokolta: „Amikor az ügyvéd úr a Leszámítoló Banktól kért kölcsön dolgában ragaszkodott az általunk (ti. a három részvénytulajdonos által) adandó elsőbbséghez, akkor láttam, hogy az ügyvéd úrnak helyén van az esze.”⁵³ Itt egyébként a történet és a tanulságok sem zárultak le.

Fekete Andor ügyvédi és emberi alkatáról

A kötetben tárgyalt számos jogeset utal Fekete Andor ügyvédi alkatára. Csak egyet ragadok ki az elemzés zárásaként, amely példa értékű és a mai jogászok számára is tanulságos. Az első világháborút követően társaságalapítási láz tört ki, újabb és újabb cégek alakultak, mindenki igazgató volt. Fekete visszaemlékezései szerint a kávéházban ebéd után a pikoló állandóan X vagy Y igazgató urat hívta a telefonhoz. Ekkor mondta a humoráról ismeretes öreg Sámson Sándor: „Úgy látszik, minden zsidó igazgatónak születik, mert véletlenül sincs közöttük egyetlen aligazgató sem.”⁵⁴ Ekkor jöttek ügyfélként Fekete Andorhoz Grosz Ignác és Berger Ernő:

Grosz Ignác rendszerető, pedáns ember, Berger Ernő egy kivételesen értelmes üzletember. Elmondották, hogy faipari társaságot akarnak alapítani, ha jól emlékszem, közkereseti társaság formájában. A társaságban a szakember Ringler Zsigmond, aki régi fás volt. Ringler akkoriban állandóan úton volt. Ezért Grosszal és Bergerrel tárgyaltam le több alkalommal a kötendő szerződés egyes pontjait. Amire Ringler hazajött, a szerződés már el is készült. Ekkor jöttek hárman együtt hozzám, hogy a szerződés végleges szövegét felolvassam és azt aláírják. Az egyik pont felolvasásánál kértem Ringlertől, érti-e ennek a pontnak a jelentőségét. Ringler feleletéből láttam, hogy nem érti. Ennek a pontnak a következménye ugyanis Ringlerre nézve bizonyos esetekben kedvezőtlen lehetett volna. Ezt megmagyaráztam. Erre természetesen Ringler ragaszkodott a pont megfelelő megváltoztatásához.

⁵² Uo. 98–99.

⁵³ Uo. 99.

⁵⁴ Uo. 83.

A szerződés végül is aláíratott. Utólag Grosz és Berger ismét eljöttek, és szemrehányást tettek nekem. Előadták, hogy ők kértek fel a szerződés elkészítésére. Arra a bizonyos pontra nézve Ringlernek nem volt semmi megjegyzése, miért hívtam fel a figyelmét külön erre a pontra, a reánézve esetleges kellemetlen következményeire. Erre a következőket válaszoltam: ha Ringler ügyvéddel jelent volna meg, akkor én tényleg csak az ők, ti. Berger és Grosz, ügyvédjének tekintetem volna magamat, és ebben az esetben nem ügyeltem volna az ő érdekeire is. Amelyik pillanatban azonban Ringler ügyvéd nélkül jelent meg, ez reám nézve azt jelentette, hogy, függetlenül attól, ki fog megfizetni engem, nekem kötelességem a Ringler érdekeire is ügyelni. Az ügyvéd által nem képviselt féllel szemben éppen olyan morális felelősséget érzek, mint kifejezetten saját feleimmel szemben. Ez nem azt jelenti, hogy én abba szólok bele, vajon a felek által megállapítani kívánt vételár, százalék, fizetés stb. sok-e vagy kevés egyik vagy másikának. Ellenben jelenti azt, hogyha nálam valaki ügyvéd jelenléte nélkül ír alá egy szerződést, annak pontosan tudnia kell, mit jelent minden pont és szó az általam megfogalmazott és elébe tett szerződésben.⁵⁵

Ennek az ügyvédi és emberi lelki alkatnak az aktualitása szintén megkérdőjelezhetetlen. Fekete Andor emlékiratai rendkívül tanulságosak: egy humánusan gondolkodó, zsidó származású, magyar kultúrájával őszintén azonosuló ügyvéd életpályájának megismerése azért fontos, mert az itt bemutatott, letűntnek vélt kor sokban kísértetiesen emlékeztet a jelenünkre.

⁵⁵ *Uo.* 83–84.